

ψυχή, μιὰ ἀδελφὴ ψυχή, σκύβει νὰ τὴν ἀκούσει; ... Φαίνεσαι, δμως, νὰ μὴ συμφωνεῖς. Γιατί; — Γιατί, ἀπλούστατα, προτιμῶ τὴν ἀκρίβεια ἀπὸ τὴν ἀλήθεια σου. "Οχι γιὰ νὰ ἔξασφαλίσω τὴν ἀντικειμενικότητα, ποὺ δὲ μ' ἐνδιαφέρει, μὰ γιὰ νὰ σὲ βάλω ἀντίκρου στὴν πραγματικότητα ποὺ θέλησες ν' ἀπομακρύνεις ἀπὸ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου. 'Η ἀκρίβεια εἶναι στὴν Ἀλήθεια (μὲ κεφαλαῖο) δ,τι τὸ φῶς στὸν κόσμο, δ,τι ἡ ψυχὴ στὸ σῶμα. Εἶναι ἔνα μαζί της. Συνηθίσαμε δμως νὰ ἔχουμε ἀκρίβεια χωρὶς ἀλήθεια, δπως συμβαίνει μὲ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, καὶ ἀλήθεια χωρὶς ἀκρίβεια, δπως συμβαίνει μὲ τὶς τέχνες. — "Ωστε δὲν ἐπιθυμεῖς νὰ συνεχίσω τὴν αὐτοβιογραφία μου; — "Οχι, ἀγαπητέ μου. Δὲν εἶσαι ἀκόμα ὕριμος γι' αὐτὴ τὴ δοκιμασία. Σ' εὐχαριστῶ πάντως γιὰ ὅσα μοῦ εἶπες. Εἴταν γοητευτικά, κ' ἐπὶ τέλους ... ἀληθινά!

211

Τίποτα δὲν εἶναι μεγάλο ὅταν εἶναι παρόν. 'Η ἀπουσία μεγαλώνει τὰ πράγματα. Κι αὐτὴ γέννησε τὸ μεγαλύτερο: τὸ Θεό.

212

Πανταχοῦ παρὼν δ Θεός; "Οχι! Πανταχοῦ ἀπών. Καὶ πάντοτε ἀπών. 'Η ἀπουσία του ἀποκάλυψε τὴν ὕπαρξή του στὸν ἀνθρωπο. 'Η ἀπουσία του: ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴ γῆ, ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο, ἀπὸ τὰ ἀστρα, τὰ σώματα καὶ τὶς ψυχές. Κάποτε, φαίνεται, πῶς ἀγάπησε τὴν παρουσία του. Κ' ἐνανθρωπίστηκε. "Εξησε στὴ γῆ τῶν

ἀνθρώπων. Μαρτύρησε μαζί τους. Μὰ κανεὶς δὲν κατάλαβε τὴν παρουσία του. Οὔτε οἱ μαθηταί του, οὔτε οἱ ἀπόστολοί του. Τὰ χρόνια κυλησαν, καὶ μὲ μιὰ κίνηση ὑπέρτατης ἀδιαφορίας, ὁ Πιλάτος τὸν ὄδηγησε στὸ Σταυρό. Πέθανε ἀπελπισμένος, ὥπερ οἱ ἀνθρωποι. Κι ἀπὸ τότε ἀπουσίασε πάλι ἀπὸ τὸν κόσμο. Ὁστόσο ἡ ἀπουσία του αὐτὴ εἴταν καὶ ὁ γυρισμός του στὴ θεότητα. Ὁ δριστικός, ἐλπίζουμε, γυρισμός. Γιατὶ ἡ παρουσία του θὰ ἔκανε θλιβερὸ τὸν κόσμο. Θὰ τὸν στεροῦσε ἀπὸ ὅλες μαζὶ τὶς ἀπουσίες, ποὺ δημιουργοῦν τὴ γοητεία του, τὴ χάρη του, τὴ φωτοσκίασή του, τὸ βάθος του.

213

Πῶς; — Μὰ βέβαια, ὁ βέλτιστε. Ὁ φιλόσοφος εἶναι ἕνας μαθητευόμενος Θεός. Καὶ ὁ καλλιτέχνης, ἕνας μαθητευόμενος ἄγγελος.

214

Αὐτός, ἀγαπητέ μου, δὲν εἶναι ἕνας μεγάλος ἀνθρωπος. Εἶναι ἕνας ἀπλὸς δεξιοτέχνης τοῦ μεγαλείου.

215

«Ψυχῆς πείρατα οὐκ ἀν ἔξεύροιο πᾶσαν ἐπιπορευόμενος δόδον· οὔτω βαθὺν λόγον ἔχει», ἔλεγε δ «σκοτεινὸς» γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες Ἡράκλειτος. «Ομως τί γαλήνη, τί πλαστικὸ ἰσοζύγιασμα, τί ἐσωτερικὴ φιλότητα στὸ νεῖκος τῶν δρμῶν, κρύβουν τὰ λόγια του! Ἐνῶ, πόσο

στή, πόσο έναγώνια, πόσο γεμάτη ἀπὸ ἀπηχήσεις ἄγνωστες καὶ ξένες στὴν ἀρχαία ψυχή, εἶναι τούτη ἡ κραυγὴ τοῦ Baudelaire, ποὺ θάλεγε κανεὶς πῶς παραφράζει τὸν ἀρχαῖο φιλόσοφο :

Ηοπτε, nul n'a sondé le fond de tes abîmes !

216

« Ὁ ἀνθρωπὸς αὐτὸς ὁ ἄγνωστος ». — Ὁ Alexis Karrel μεταχειρίστηκε αὐτὴ τὴν ἐκφραση γιὰ νὰ τιτλοφορήσει ἔνα βιβλίο ἐπιστημονικῆς (καθὼς νόμιζε τουλάχιστον) ἀνθρωπογνωσίας. Ἐκφραση - εῦρημα. Ἐκφραση ὑποβλητικὴ κ' ἐλλειπτική, βαριὰ ἀπὸ τὰ ρίγη καὶ τὸν μεταφυσικοὺς ἀντίλαλους ποὺ συγκλονίζον τὴ σύγχρονη ψυχή. Ἐκφραση ποὺ δίχως ἄλλο ἀνοιξε σ' αὐτὸ τὸ μέτριο βιβλίο τὸ δρόμο τῆς γοργῆς ἐπιτυχίας. Γιατὶ ποιός, ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρό, θὰ θυμᾶται τὶς παρατηρήσεις καὶ τὶς διαπιστώσεις τοῦ Alexis Karrel ; Ποιὸς θὰ συλλογιέται καὶ ποιὸς θὰ ξεφυλλίζει μὲ τὴν προσμονὴ τῆς ἀλήθειας τὸ βιβλίο του ; Μὰ οἱ τρεῖς λέξεις τοῦ τίτλου του, θὰ ἔξακολουθοῦν νὰ τρέχουν στὶς ἀρτηρίες τοῦ πνεύματος, σὰν σύνθημα μιᾶς δλόκληρης ἐποχῆς, σὰν πίστη καὶ σὰν « ἴδεα - δύναμη », σὰν ἐπιφώνημα ἀγωνίας, ποὺ κάποτε θαρρεῖς πῶς ξεπηδάει ἀπὸ τὰ σκοτεινότερα βάθη τοῦ μέλλοντος.

217

‘Ο ἀνθρωπὸς, αὐτὸς ὁ ἄγνωστος. Ἀγνωστος, ναί ! Προβληματικός, πολυδαιδαλος κ' αἰνιγματικός. Οἱ περιοχὲς τῆς ψυχῆς του, ποὺ θαρρούσαμε πῶς εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ

κι δριστικὰ ἀναδειχθεῖ, μᾶς φαίνονται τώρα σὰν προπύλαια μονάχα ἐνὸς ἀπεριόριστου ψυχικοῦ κόσμου, ποὺ μένει σκοτεινὸς κι ἀπροσπέλαστος, μολονότι κάθε εἴδους προαισθήματα μᾶς εἰδοποιοῦν γιὰ τὴν ὑπαρξή του, γεφυρώνοντας γιὰ μιὰ στιγμὴ τὶς ἐσωτερικὲς ἀποστάσεις. Τὸ ἄγνωστο εἶναι τώρα μέσα μας, — εἶναι ἡ σφίγγα ποὺ βυζαίνει τοὺς καλλίτερους χυμοὺς τῆς ψυχῆς μας. Δὲν εἶναι ὁ Θεός. Εἶναι ἡ σκοτεινὴ πλευρὰ τῆς ὑπαρξῆς μας, ποὺ κανεὶς δὲν τὴν εἶδε ὡς τώρα, ὅπως κανεὶς δὲν εἶδε τὸ ἄλλο πρόσωπο τῆς σελήνης. Δὲν εἶναι τὸ οὐκ - ἔγω, ὁ μεγάλος ἀκατάβλητος ἀντίπαλος, ὁ αἰώνιος ἔξωτερος ἔχθρος. Εἶναι τὸ βαθὺ ἀνυπέρβατο κενό, τὸ βαθὺ κι ἀνυπέρβατο χάσμα ποὺ ἀνοίγεται μέσα στὴν ἵδια τὴν ὑπόστασή μας,

χάσμα σεισμοῦ ποὺ βγάνει ἀνθοὺς
[καὶ τρέμουν στὸν ἀέρα.

« "Ἄγνωστοι", στεκόμαστε στὰ χείλη τῆς « ἄγνωστης » ψυχῆς μας. Καὶ δὲν προχωροῦμε. Δὲν ἔπιχειροῦμε κὰν νὰ προχωρήσουμε — νὰ πέσουμε στὴν ἵδια μας τὴν ἄβυσσο ἡ νὰ τὴν ὑπερπηδήσουμε. Γιατὶ αὐτὸ τὸ ἄγνωστο ποὺ χαίνει μέσα μας εἶναι — καὶ θὰ μείνει — ἡ βαθιά, ἡ ἐναγώνια ἐπίκληση τῆς ζωῆς μας. Τὰ ἐρωτήματά μας, ποὺ πληθαίνουν πάντα, δὲν παίρνουν — καὶ δὲ μποροῦν νὰ πάρουν — ἀπάντηση. Γιατὶ καθένας μας συλλογιέται τὸ ἄγνωστο καὶ κανεὶς δὲ θέλει — δὲ μπορεῖ νὰ θέλει — νὰ τὸ γνωρίσει. Τὰ προβλήματά μας, ποὺ πληθαίνουν πάντα, μένουν ἄλυτα. Γιατὶ κανεὶς δὲ συλλογιέται — καὶ δὲ θέλει νὰ συλλογιέται — τὶς λύσεις τους, καὶ κανεὶς δὲ ζητάει — καὶ δὲ θέλει

νὰ ζητάει — τὴ γαλήνη ποὺ δίνει ἡ γνώση, ἡ ἀποκρυσταλλωμένη καὶ ἡ μόνιμη γνώση, ποὺ κάθε σκέλος της εἴταν, ώς χθὲς ἀκόμα, μιὰ ἀλήθεια ἀμετάθετη κ' αἰώνια. « Δὲν κάνω παρὰ νὰ θέτω ἔρωτήματα· ἡ ἀποστολή μου δὲν εἶναι ν' ἀπαντήσω », ἔλεγε κάποτε ὁ Ἰψεν. « Όλοι μας κάνουμε τὴν ἴδια δῆλωση στὸν ἑαυτό μας, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ συνειδητοποιήσουμε ώς τὸ βάθος του τὸν προορισμό μας. Θέτουμε ἀναρίθμητα ἔρωτήματα· πολλαπλασιάζουμε ἀπεριόριστα τὰ προβλήματα· πειραματιζόμαστε κάθε στιγμὴ μὲ σκοτεινὰ προαισθήματα, μὲ ζητήματα ἀρυμοτόμητα, μὲ ἔννοιες ἀπροσδιόνυσες, μὲ ἀντιφάσεις ἀσυμφιλιώτες· ἀνοίγουμε, τέλος, τὴν ὕπαρξή μας σὲ μιὰ συνείδηση διαλείπουσα, ποὺ ἀστράφτει χωρὶς νὰ φωτίζει, καὶ τὴ ζωή μας σὲ μιὰ λογική, ποὺ δὲν τὴν καταλαβαίνουμε, γιατὶ εὐθυγραμμίζει τὸ παράδοξο καὶ καθαιρεῖ ἀπὸ τὸ φῶς τὴν ἀγωνία μας. »Ετσι, καμιὰ βεβαιότητα δὲν ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι μας, γιὰ νὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῆς ἀμφιβολίας μας. Καμιὰ πίστη δὲν εἶναι τόσο βαθιά, τόσο εὔρωστη, τόσο στερεὰ οἰζωμένη στὴν ψυχή μας, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ σιγήσουν οἱ θύελλες, ποὺ δέρνουν ἀπὸ ὅλους τοὺς δρίζοντες τὴν ὕπαρξή μας. Τί εἶναι ἄραγε αὐτὴ ἡ ἐναγώνια, αὐτὴ ἡ γεμάτη δισταγμούς, αὐτὴ ἡ δίγνωμη πίστη ποὺ ἔξαιρει ὁ Jaspers; Καὶ τί μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρει ἡ πίστη αὐτή, ὅταν νοιώθει κανεὶς κατάβαθμα πώς δὲ μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸ γιατί τοῦ κόσμου τούτου κι ὅταν τὴ μόνη πιθανὴ γεύση τῆς ἀλήθειας μᾶς κάνει νὰ τὴ δοκιμάσουμε μονάχα ἡ ἀποτυχία; « Ἐδῶ ζυγώνουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη οἱ ὄχθες, ἐδῶ ζοῦν ὅλες οἱ ἀντιφάσεις μαζί », ἔλεγε στοὺς « Ἀδελφοὺς Καραμάζώφ » ὁ Ντοστογιέβσκι. « Η ὕπαρξή μας δὲν εἶναι πιὰ

γιατί δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι — ἀπλή, φωτεινή, γραμμική, « γεωμετρική ». Εἶναι πολυδαιδαλη, ζοφερή, ἀβέβαιη, βαριά ἀπὸ μυστήριο. Καὶ ἐνῷ ξέρει πῶς ὁ ἀγώνας καὶ ἡ ἀγωνία εἶναι ὁ κλῆρος της, τὸν δέχεται ἀδιαμαρτύρητα, μετουσιώνοντας τὴν πικρία σὲ πικρὴ ἥδονή, τὴν ἀπόγνωση σ' ἐλπίδα ἡθελημένη, τὴν ἀπιστία σὲ πίστη δίγνωμη, τὴν ἀγνωσία σὲ γνώση δημιουργική, τὴν ἀνάγκη σ' ἐλευθερία ἐσταυρωμένη.

219

Κανεὶς ἡθικὸς νόμος, κανένα ἡθικὸ χρέος δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ δίνουμε στὶς πράξεις τὴν μορφὴ καὶ τὸ βάθος ποὺ θὰ ἔχουν τὴν κοινὴ ἐπιδοκιμασία, τὴν γενικὴ συγκατάθεση. "Οταν ἔχει τὴν ἐπιδοκιμασία μας καὶ τὴν συγκατάθεσή μας, κάθε πράξη μας ἔχει καὶ τὴν ἀπαραίτητη ἡθικὴ δικαίωση. "Οταν ἔχει τὴν προσωπική μας σφραγίδα· ὅταν ἔχει ψυχή της τὴν λύπη μας, τὴν χαρά μας, τὴν προσδοκία μας ἢ τὴν νοσταλγία μας· ὅταν πηγάζει ἀπὸ μιὰ ὁρμητικὴ ἀντίδραση στὴ βία τοῦ πεπρωμένου μας καὶ στὴν τρομερὴ πίεση τοῦ περιβάλλοντός μας· ὅταν ἔχει ὁρμητήριο ἢ ἀφετηρία τὴν λαχτάρα γιὰ τὴν ἐπιτυχία μας καὶ τὴν ἐπικράτησή μας, — ἡ πράξη μας εἶναι ἀσυζήτητη καὶ ἀνεξέλεγκτη, ἔστω κι ἀν ἔχει παραβιάσει θεμελιώδη διατάγματα τῆς κωδικοποιημένης, τῆς ισχύουσας ἡθικῆς. Νὰ πράττεις ἔτσι, ώστε κάθε πράξη σου νὰ ἔχει ὅχι μόνο τὴν δική σου συγκατάθεση, ἀλλὰ καὶ μιὰ θεία ἀπλότητα, καὶ μιὰ ἀνθρώπινη γνησιότητα, καὶ μιὰ ἀγγελικὴ μοναδικότητα, — αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος παραδεκτός, ὁ μόνος ἔγκυρος ἡθικὸς νόμος. "Αρκεῖ ἡ κάθε πράξη σου νὰ εἶναι διάβροχη ἀπὸ τὸ αἷμα

σου, πλούσια ἀπὸ τοὺς πόρους τῆς καρδιᾶς σου καὶ τοῦ νοῦ σου ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἔνας γνήσιος, ἔνας ἀληθινός, ἔνας καθάριος ἥχος τῆς ὑπαρξίας σου, γιὰ νὰ ἔχει τὴ λιτὴ ἡθικὴ ὅμορφιὰ καὶ τὴν ὑπόσχεση τοῦ ἡθικοῦ μεγαλείου, — τοῦ ἡθικοῦ μεγαλείου, που δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἕδιο τὸ μεγαλεῖο τῆς ζωῆς, — τῆς ζωῆς, ποὺ δὲ μένει καὶ δὲν ἀμύνεται παθητικά, ἄλλα φεύγει, ἀπλώνεται, ἐντείνεται καὶ διατείνεται, πλουτίζεται καὶ διαχύνεται, δημιουργεῖ καὶ μεταμορφώνεται, πηδάει ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμὴ τοῦ χρόνου στὴν ἄλλη μὲ νέο πάντα πρόσωπο, σχεδὸν μὲ μιὰ νέα ψυχή.

220

“Οταν πράττω, νοσταλγῶ τὶς ώρες ποὺ συλλογίζομαι. ”Οταν συλλογίζομαι, νοσταλγῶ τὶς ώρες ποὺ πράττω. ”Αν μποροῦσα νὰ συλλογίζομαι δταν πράττω καὶ νὰ πράττω δταν συλλογίζομαι !

221

«Δὲ μπορῶ νὰ σὲ καταλάβω», μοῦ εἶπε, ποὺν λίγο, ἥ φίλη μου. «Εἰσαι δλο ἀντιφάσεις κι ἀντιθέσεις. ”Αλλοτε ὑπερβολικὰ τρυφερὸς κι ἄλλοτε ὑπερβολικὰ αὐστηρός. ”Αλλοτε ὀνειροπαρμένος κι ἄλλοτε αἰσθησιακός. ”Αλλοτε ... » — «Ναί», τὴν ἔκοψα. «Τὸ ξέρω. Συναισθηματικός, ἄλλα καὶ ψυχρὰ ὑπολογιστικός. ’Αβρός, ἄλλα καὶ βίαιος. Μὲ τρομερὴ βούληση, ἄλλα καὶ μὲ μεγάλα κενὰ ἀβουλίας. Μ’ ἀπέραντη καλωσύνη, ἄλλα καὶ μὲ βάροβαρη αὐστηρότητα. Μὲ φλογερὴ τὴν ἐπιθυμία τῆς μοναξιᾶς, ἄλλα καὶ μὲ ἀκαταμάχητη τὴν ἀνάγκη τῆς κοινωνικότητας. Μὲ τρυφερὴ

Н А У Р И К Н Ф И А О С О Ф И А

ἀγάπη τοῦ σπιτιοῦ, τῆς ἔστίας, ἀλλὰ καὶ μὲ παθητικὴ λατρεία τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων ταξιδιῶν... Ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο πόλους μου ποθιμᾶς;» — «Κανένα», εἶπε ἡ φίλη μου. Καὶ πρόσθιες γλυκά: «Θὰ προτιμοῦσα τὸν ἄξονα ποὺ τοὺς ἔνωνει».

222

Νὰ ἔγκωμιάζεις τὸν ἑαυτό σου εἶναι μιὰ τέχνη γιὰ πολὺ λίγους ἀνθρώπους. "Αν δὲν τὴν κατέχεις, θὰ εἴταν φόνιμο γὰρ ὑποκρίνεσαι τὸ μετριόφρονα.

223

Κανεὶς δὲν ξέρει ἀκριβῶς πῶς εἴταν ἡ φθαρτὴ παρουσία τῆς Ἰωάννας τῆς Λωρραίνης, τῆς Jeanne d'Arc. Λένε, ὅτι εἴταν μιὰ κόρη ψηλή, συνεσταλμένη, μὲ γλυκιὰ φωνή· ὅτι εἶχε ἔνα ώραιο χαμόγελο, ὅλο φινέτσα καὶ καλωσύνη· ὅτι τὰ δάκρυα εἴταν ἔτοιμα πάντα νὰ κυλήσουν στὰ μάγουλά της, καὶ ὅτι τὰ μάτια τῆς ψυχῆς της εἴταν ἔτοιμα πάντα νὰ ὀνειροπολήσουν, ὅταν ἀκουγε τὶς καμπάνες τῆς ἐκκλησίας τοῦ τόπου της. Ἡ καταγωγή της εἴταν ταπεινή. Γεννήθηκε σ' ἔνα χωριὸ τῆς Λωρραίνης. Μεγάλωσε ἥσυχα, παίζοντας στὸ δάσος μὲ τὰ πρόβατα τοῦ πατέρα της· καὶ μιὰ ζεστὴ καλοκαιριάτικη μέρα, καθὼς περιδιάβαζε στὸ πατρικὸ περιβόλι της εἶδε ἄξαφνα μπροστά της ἔνα φῶς, κι ἀκούσε νὰ τῆς μιλάει μιὰ ὑπέργεια φωνή : «Ἰωάννα», τῆς εἶπε τρυφερά. «Εἶσαι γλυκὸ καὶ ὑπάκουο κορίτσι. Νὰ μὴν ξεχνᾶς νὰ πηγαίνεις ὅσο μπορεῖς πιὸ συχνὰ στὴν ἐκκλησία». Ἡ Ἰωάννα εἴταν τότε δεκατριῶν

χρονῶν. Δὲν εἶχε ἀκούσει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τοὺς ψίθυρους τοῦ δάσους, τοὺς ἥχους τῆς καμπάνας, τὰ παραμύθια καὶ τὶς λαϊκὲς παραδόσεις. Φοβήθηκε λοιπόν. Φοβήθηκε πολύ. Κ' ἔτρεξε νὰ κυρφτεῖ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας της. Μὰ σὲ λίγο καιρό, ξαναεῖδε τὸ φῶς καὶ ξανάκουσε τὴ θεία φωνή: « Ἰωάννα, σήκω παιδί μου, ἀφησε τὸ σπίτι σου καὶ πήγαινε νὰ βοηθήσεις τὸ βασιλιὰ τῆς Γαλλίας νὰ νικήσει τοὺς ἔχθρους της καὶ νὰ ξαναβρεῖ τὸ χαμένο του βασίλειο ». Ἡ κόρη αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ἔχασε δλόκληρο τὸ θάρρος της. Κι' ἀποκοίνωσε τρέμοντας: « Μὰ δὲ μπορῶ, Κύριε. Δὲν ξέρω νὰ καβαλλικεύω ἄλογο, δὲν ξέρω νὰ πολεμῶ, δὲν ξέρω νὰ ὅδηγῶ τοὺς στρατιῶτες στὴ μάχη ». Ἡ ἀπόκοσμη φωνὴ ὅμως—εἴταν, εἶπε στὴ δίκη της ἡ Ἰωάννα, ἡ φωνὴ τοῦ Ἀρχαγγελού Μιχαὴλ—ἐπέμεινε: « Θὰ πᾶς νὰ βρεῖς τὸν κ. ντὲ Μπωντρικούρ. Κι' αὐτὸς θὰ σὲ ὅδηγήσει, μὲ τὴ θέλησή του ἢ δχι, στὸ βασιλιά. Ἡ Ἄγια Αἰκατερίνη καὶ ἡ Ἄγια Μαργαρίτα θὰ εἶναι πάντοτε κοντά σου καὶ θὰ σὲ ἐγκαρδιώνουν ». Γονάτισε ἡ Ἰωάννα. Κ' ἔχυσε πικρὰ δάκρυα. Θάλεγε κανεὶς πῶς ἀπὸ τότε εἶχε κιόλας προμαντέψει τὴ μοίρα της. Μοίρα φωτεινὴ καὶ τραγική. Μοίρα δυσβάστακτη ἀπὸ τοὺς ἀδύνατους ὕμους της. Ὁστόσο ἡ Ἰωάννα ὑπάκουσε στὴ θεία φωνή. Καὶ μιὰ μέρα πῆρε τὸ δρόμο τοῦ προορισμοῦ της, μπῆκε ξαφνικὰ σὰν φῶς στὸ παλάτι κι ἀναψε κάτω ἀπὸ τὸ θρόνο τοῦ βασιλιά, τὴ φωτιὰ τῆς ἐλπίδας. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἡ ζωή της ἀλλαξε ριζικά. Δὲν εἴταν πιὰ ἡ μικρὴ βισκοπούλα τῆς Λωρραίνης, ποὺ ἔσκυβε ταπεινὰ νὰ προσευχηθεῖ, ὅταν ἀκουγε τὶς καμπάνες νὰ σημαίνουν. Εἴταν τὸ χέρι, ποὺ κρατοῦσε ψηλὰ τὴ σημαία τῆς νίκης. Εἴταν τὸ ξῖφος, ποὺ ἀστραφτε στὰ μάτια τῶν στρατιωτῶν καὶ γέμιζε τὴν ψυχή τους μὲ τὸ θάμπος τῆς

νίκης. Είταν τὸ αἷμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πατρίδας της... Καὶ νίκησε τότε. Μιὰ νίκη δλοκληρωτική. Σωματικὴ καὶ πνευματική, καιρικὴ καὶ αἰώνια. Μὰ ἡ μοίρα τῆς Ἰωάννας δὲν εἴταν, δὲ μποροῖσε νὰ εἶναι μητρική. Γιὰ τὶς μεγάλες γυναῖκες ὑπάρχει πάντοτε ἔνας Γολγοθᾶς. "Ἐνας σταυρός. Τὸν σηκώνουν ἀγόγγυστα καὶ προχωροῦν πρὸς τὴν θυσία. Κάποτε δὲ Γολγοθᾶς εἶναι πολὺ μακρὺς καὶ τὸ βάρος τοῦ σταυροῦ πληγῶνται καὶ τοὺς πιὸ ρωμαλέους ἀκόμη ὄμοις. Ἡ Ἰωάννα εἶχε τὴν τύχην νὰ φθάσει πολὺ γρήγορα στὸν τόπο τῆς ὕψιστης προσφορᾶς. Θάλεγε κανεὶς δὴ τὸ πνεῦμα τῆς τῆς ἴστορίας ἀγάπησε τὴν παρθενική της μορφὴν καὶ δὲ θέλησε νὰ τῆς παρατείνει τὸ μαρτύριο. Τὸ μαρτύριο τοῦ φιλαρτοῦ της σώματος, βέβαια. Γιατὶ δὲ τι ἔκανε μὲ τὴν δύναμη τῆς ψυχῆς της, αὐτὸν εἴταν ἀθάνατο. Πέρασε τὰ δρια τῆς χώρας ποὺ τὴν γέννησε καὶ τῆς ἐποχῆς ποὺ τὴν ἔφερε στὸν κόσμο. Κ' ἔγινε κτῆμα κάθε χώρας καὶ κάθε ἐποχῆς. Καὶ δικό μας κτῆμα, ὃ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι!

224

"Ἡ ζωὴ μᾶς δίνεται μὲ τὸν ὅρο πώς, κάποια μέρα, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ κάθε μέρα καὶ πού, ἐπιτέλους, δὲ μπορεῖ ἐπ' ἄπειρον νὸν ἀναβάλλεται, θὰ τὴν χάσουμε. "Ἐνα μόνο μποροῦμε νὰ κάνουμε στὸ μεταξύ: νὰ ἔτοιμάσουμε ἔκεινους ποὺ θὰ μᾶς διαδεχθοῦν. "Ετσι, γιὰ τὸ ἄτομο, ἡ μόνη καταπειστικὴ ἀλήθεια εἶναι δὲ θάνατος. Τί σημαίνει ἀλλοι έχονται ὕστερα ἀπὸ μᾶς; "Ἐμεῖς δὲ θάμαστε ἐδῶ, γιὰ νὰ μοιραστοῦμε μαζί τους τὴν ὕπαρξη — καὶ τὰ δῶρα της. Καὶ κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς πείσει πώς κάπου ἀλλοῦ θάχουμε πάει. Γιατὶ ἐδῶ, στὴ γῆ, ὅλα ἐκμηδενίζονται, ὅλα

χάνονται. Ἡ μιὰ στιγμὴ καταβροχθίζει τὴν ἄλλη. Ἡ μιὰ ψυχὴ ὑπονομεύει τὴν ἄλλη. Τὸ ἔνα σῶμα ἀποδοκιμάζει ἥ ἐνταφιάζει τὸ ἄλλο. Ποιὰ ἄραγε εἶναι ἡ δύναμη ἐκμηδενισμοῦ, ποὺ ἐνεργεῖ ἀδιάκοπα ἐπάνω μας, ώς νὰ μᾶς ἀφανίσει ἐντελῶς; Εἴμαστε ἄραγε οἵ προχωρημένες γραμμὲς ἐνὸς Θεοῦ, γιὰ νὰ κρατήσει τὶς θέσεις του ἀντίκρου σ' ἔναν κίνδυνο ποὺ τὸν ἀπειλεῖ; Εἴμαστε ἄραγε τὰ παίγνια σκοτεινῶν δυνάμεων, πιὸ ἵσχυρῶν ἀπὸ τὸ Εἶναι, ποὺ ἀπελπισμένα τὶς μάχεται, χωρὶς καὶ νὰ μπορεῖ νὰ τὶς καταβάλλει; Ποιὸς τὸ ξέρει; Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸ πεῖ;

225

Ο ἀνθρωπὸς εἶπε τότε νὰ δώσει μορφὴ στὸ ἴδανικό του. Ἀναζήτησε στὰ σύμβολα τὰ ὑλικὰ τοῦ ἔργου του καὶ μὲ τὴ σφύρα τοῦ νοῦ καὶ τὴ σμίλη τῆς καρδιᾶς, μεταμόρφωσε τὸ χάος σὲ κόσμο, — σὲ κόσμο ἀρτιμελῆ, ὁργανωμένο, νομοταγῆ, ὡραῖο. Καὶ τὸν ἀγάπησε τὸν κόσμο αὐτό, ὅπως ὁ Πυγμαλίων τὴν κόρη τῆς ψυχῆς του, τὴ Γαλάτεια. Μάταια ὅμως προσευχήθηκε στὸ Θεὸν ν' ἀναγνωρίσει τὸ πλάσμα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου καὶ νὰ τοῦ δώσει αὐτόνομη ζωὴ καὶ διάρκεια. Ο Θεὸς ἀκουσει βουβός κι ἀδιάφορος τὴν προσευχήν του. Ἀπελπισμένος ὁ ἀνθρωπὸς θρυμματίσε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὸ ἔργο του καὶ ξαναγύρισε στὴ μοναξιά του. "Ως πού, μιὰ μέρα, συλλογίστηκε πώς, ἀν τὸ πρῶτο δημιούργημά του δὲν ἀρεσε στὸ Θεό, ἵσως τὸ δεύτερο νὰ εἶχε καλλίτερη τύχη. Κ' ἔχουσε τὸ ἴδανικό του σὲ μιὰ καινούργια μήτρα, καὶ δημιούργησε ἔναν καινούργιο κόσμο ἀρτιμελῆ, ὁργανωμένο, νομοταγῆ καὶ βαθύ. Μὰ κι αὐτὸς εἶχε τὴν τύχη τοῦ πρώτου. Ωστόσο, αὐτὴ τῇ